

ПАТЕРНАЛІЗМ У СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ

Масюк О.П. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз патерналізму; його значення в сучасній системі міжнародних відносин, еволюція патерналізму як суспільного явища, роль патерналізму в міжнародних відносинах.

Ключові слова

ПАТЕРНАЛІЗМ, ГЕОПОЛІТИЧНА СИСТЕМА, НОВИЙ ГЛОБАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК, ГЕОПОЛІТИЧНА СИСТЕМА, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ГЕГЕМОНІЗМ, ГЛОБАЛЬНА СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА.

Вступ

Становлення глобальної геополітичної системи відносин, ведення насильницьких методів міжнародної взаємодії визначає необхідність акцентувати увагу на пошуку впорядкованої системи захисту нового глобального міжнародного суспільства. Зміщення акцентів у міжнародних відносинах у зв'язку з переміною геополітичних полюсів актуалізує значення патерналізму, як класичної моделі впорядкування та захисту у стосунках більш розвинутих держав з менш розвинутими.

Досліджуючи різні сфери становлення та розвитку міжнародних відносин до цієї проблематики зверталися представники різних галузей науки. Так наприклад, видатні вчені, політологи та аналітики з Росії та Америки В.В. Волков [6] та З. Бжезинський [2] розкривають значення захисних механізмів у міжнародних відносинах з позицій проблем становлення та розвитку держави на геополітичній арені. Японський філософ та історик Ш.Іто, та російський історик В.Л. Васильєв визначають культурно-історичну цінність патерналізму у розвитку сучасних міжнародних відносин. Економічний вплив патерналізму на формування нової геополітичної системи суспільно-економічних відносин виділяє російський економіст та аналітик В.Л. Іноземцев [10].

Обговорення проблеми

Метою цієї статті є розкриття значення патерналізму у сучасній системі міжнародних відносин. Для її досягнення необхідно визначення тенденцій розвитку патерналізму у геополітичному просторі, сутності умов та методів його реалізації.

Ідея захисту, та збереження рівноваги у масштабних відносинах базується на прадавніх традиціях спілкування між громадами. Шлях встановлення таких традицій був основою фундаменту владних дій з яких формувалися подальші патерналістські відносини у стосунках між суспільними утвореннями та на базі цього розвивався патерналізм на міжнародній арені.

Патерналізм у сучасних міжнародних відносинах має у собі значне історичне коріння у вигляді існування великих державних

утворень – імперій. Традиції наслідування характеру відносин зберігаються у багатьох випадках і сьогодні. Вчений політолог Збігнев Бжезинський, який досліджував місце Америки у сучасній геополітичній системі, та порівнюючи її з іншими великими державами у історичному процесі міжнародних відносин говорив, що: “Ці імперії спиралися у своїй могутності на ієрархію васальних, залежних держав, протекторатів та колоній, а усіх тих, хто не входив до імперії, звичайно вважали варварами. У якийсь мірі, ця анахронічна термінологія не є такою вже невідповідною для держав, які сьогодні знаходяться під впливом Америки” [2, 21].

У цьому випадку у васальних відносинах знаходяться держави та суспільства. Подібний контроль недержавних територій спричинений спробами зміни внутрідержавного розвитку. Збільшенням перевиробництва, економічною, екологічною, політичною, або будь-якою іншою суспільною кризою. Як наслідок, спроби виведення спектра уваги громадян за межі держави, або здобуття контролю над стратегічними територіальними ділянками, які мають важливі природні ресурси для забезпечення стабільного функціонування держави. З цього виходить припущення, що сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин мало чим відрізняються від імперіалізму та неоколоніалізму, як форм панування над економічно відсталими територіями.

Потреба розвиненої держави до панування у міжнародних відносинах спирається на існування особливого прояву державної активності, який має назву гегемонізм. Він передбачає існування геополітичного явища, яке виражається у “... потягу до панування над іншими країнами та народами, а у деяких випадках і до світового панування” [16, 54]. Ця сучасна спрямованість на панування над іншими державами та територіями створює зворотну реакцію у вигляді тероризму. Він представляє собою: “... сукупність суспільно небезпечних у міжнародному масштабі діянь, які ведуть до безглуздої гибелі людей, порушуючи нормальну дипломатичну діяльність держав і їх представників та заважаючи здійсненню міжнародних контактів та зустрічей” [16, 397]. Тероризм, який здійснюється окремою людиною чи групою людей, не є суспільно прийнятним та частіше за все призводить до повної втрати суверенітету країни, інтереси якої він підтримує.

Корінням тероризму є також стародавні традиції відносин між громадами такі, як таліон – принцип взаємної колективної відповідальності, та збереження взаємної рівноваги у відносинах між громадами. Так історик А.А. Гусейнов стверджував, що: “Таліон байдужий до окремих людських одиниць та орієнтований тільки на підтримку взаємного врівноваженого співвідношення родових колективів” [7, 74]. Враховуючи вище сказане, використання патерналізму у міжнародних відносинах є пошуком межі між такими

складними проявами державотворення та міжнародної політики, як імперіалізм та тероризм для гармонізації сучасного геополітичного простору.

Застосування патерналізму у міжнародних відносинах підтримується та обґрунтовується відповідними науковими теоріями та концепціями. Однією з них є праця англійського вченого П. Тейлора, який: "... розглядає світ як жорстку ієрархічну систему з домінуванням країн "ядра" та "головної" держави. Періоди відносної геополітичної стабільності, характеризуються пануванням провідної держави, воно пов'язане з циклами економічного розвитку" [8, 41]. У цьому твердженні автор надає важливе значення світовому впорядкуванню, жорстокої ієрархії та пов'язує його з існуванням економічних циклів панування та нестатку. Необхідно відмітити занадто прагматичний характер точки зору цього вченого, що робить його позицію дещо одномірною, але у цілому вона має під собою дієздатну основу.

Розглядаючи міжнародний патерналізм сьогодні необхідно визначитися в засобах його здійснення. Одним з найбільш старіших засобів формалізації патерналізму у міжнародних відносинах є встановлення васалітету між суспільно-державними утвореннями. У словнику з міжнародного права, цей термін визначається, як: "... форма колоніальної залежності у минулому, найбільш характерними рисами якої є обов'язкова сплата данини сюзерену, відмова на користь сюзерена від права чеканки монет, емісії паперових грошей, і випуску цінних паперів, визнання за сюзереном більш або менш широких прав втручання у законодавчу, адміністративну, судову та військову діяльність васальної держави" [16, 23]. Не зважаючи на те, що ця форма стосунків є елементом середньовічного державного устрою, окремі її елементи, як вже зазначалося раніше, існують і сьогодні. У наш час ця форма залежності відображається у вигляді присутності представників держави-патрона на території держави-васала у зв'язку з його "відсталим" економічним розвитком, фінансовою заборгованістю, нестабільними соціально-політичними станом країни, що на думку держави – патрона та її міжнародних партнерів можуть зашкодити якості міжнародних процесів. Тобто, сучасна геополітична система суспільних відносин змінюється, суб'єкти патерналістських відносин відмовляються від старих форм та визначень, але зміст залишається, притерпівши окремі часові зміни у галузі гуманності свого розвитку.

Застосування патерналізму з боку окремої держави у рамках міжнародних відносин визначене наявністю певних етапів розвитку. Виділяється період зачиненого розвитку з урахуванням захисту власних інтересів, етап зовнішньої міжнародної експансії, розвитку захисту своїх дальніх кордонів та територіальний розпад суб'єкта патерналістського впливу. Така модель розвитку характерна для

багатьох історичних об'єднань: Римської імперії, Радянського Союзу та будь-яких інших. Вона ж залишається актуальною для деяких суб'єктів міжнародних відносин розвиваючих свій внутрішній та зовнішній захист за тією ж самою схемою.

Особливістю патерналізму у геополітичному просторі сьогодні є те, що в ньому поєднується потреба у глобальному захисті нових сфер міжнародних відносин, з необхідністю захисту стратегічно важливих територій збагачених сировиною необхідних для споживання та розвитку, як це було раніше. Цей явище геополітичної системи полягає у взаємодії механізмів самозахисту та саморозвитку соціального організму, що вирізняється у збереженні, збільшенні та розгалуженні меж свого існування під єдиним контролем та захистом. Враховуючи вище сказане, припустимо, що патерналізм, як прояв державного саморозвитку та самозахисту у рамках міжнародних відносин є загальною частиною, при розгляді цієї проблеми з позиції побудови розумової конструкції загальне – особливе – конкретне.

Масштабні міжнародні процеси у сфері застосування патерналізму концентруються у рамках розкриття проблем глобальної соціальної безпеки, яка представляється у вигляді: "... усвідомлення (світовою спільнотою) видів небезпеки, їх осмислення, та впровадження відповідних заходів, а також безумовно практичних дій по запобіганню загроз" [12, 24]. Забезпечення такого виду безпеки є прерогативою державних міжнародних об'єднань, на чолі з однією або декількома державами у вигляді прямого або опосередкованого патрона. Іншим видом захисту у геополітичному просторі є державна безпека, у якій держава виступає у вигляді суб'єкта патерналістського впливу по відношенню до власного суспільства, окремого громадянина та самої себе.

Необхідно зазначити про наявність спадкового діалектичного протиріччя між глобальною безпекою, державною безпекою та захистом окремих громадян, як суб'єктів міжнародних відносин. Їх нетотожність поновлено проявилась під час американської військової експансії до Іраку, коли країни союзники США повинні були обирати між життям їх захоплених у заручники громадян, та боротьбою за образ глобальної світової безпеки та образ США, як патрона та "світового жандарма".

Сучасна система міжнародного васалітету, зберегла і інші спадкові ознаки характерні для системи патерналістських відносин у минулому, такі як можливість домінування васала у межах його можливостей у окремих регіонах. Це відноситься наприклад до Німеччини та Японії: "...обидві мають значні військові сили, але жодна з них не є незалежною у цьому відношенні: Німеччина пов'язана своєю інтеграцією до НАТО, у той час як Японію стримують її власні конституційні обмеження та американо-японський договір про безпеку. У той же час обидві є центрами торгівельної та фінансової

влади, які домінують у своєму регіоні” [2, 209]. Ці держави були, та певним чином продовжують бути, у міжнародних відносинах патерналістського характеру експортерами своєї культури, економіки, та військового потенціалу. Цей факт свідчить про можливість зміни статусу патрона на зворотній та навпаки.

Неодмінною частиною патерналізму у міжнародних відносинах є й духовна сфера його застосування. Вона має у підґрунті релігійне коріння, коли під час налагодження стосунків, розширення територій та розвитку виробництва, товарів та послуг країна “експортер” поширювала свої традиції, норми світосприйняття та суспільної взаємодії.

Подібна ситуація зустрічається і сьогодні. Так, З.Бжезинський, який досліджував вказану проблематику, стверджує, по відношенню до Америки, що саме: “... національна культура унікальним чином допомогла економічному росту, привабила та швидко асимілювала найбільш талановитих людей за кордону, вона допомогла експансії національної могутності” [2, 14]. Аналізуючи це твердження можна не погодитися з автором, в унікальності Американської національної могутності. Знаходячись на піку свого економічного розвитку будь-яка держава, країна, суспільство приваблювали до себе видатних людей, та ставали осередком нових духовних та матеріальних здобутків у розвитку суспільних відносин.

Але існують і окремі протилежні випадки культурної самостійності, яким є Китай. Країна, яка часто описується, як один з важливих протилежних суб’єктів відносин “схід-захід” сьогодні по відношенню до західної цивілізації. У сучасному світі Китай: “... залишається єдиною країною-цивілізацією, яка має безцінний скарб. Ім’я цього скарбу – світогляд традиційної китайської цивілізації. Стратегічний ресурс Китаю закладений в силі та стабільності історичної традиції, у іманентній орієнтації на великий порядок, заснований на соціальній гармонії та справедливості” [2, 198]. Зачинений духовний базис країни та географічне положення допомагають Китаю зберігати своє важливе геополітичне значення у системі патерналістських міжнародних відносин, у вигляді світового лідера у окремих сферах економічних та політичних відносин. У цих двох країнах (Америці та Китаю) вирізняється геометрично протилежна стратегія використання патерналізму для дій у геополітичному просторі. Якщо перша країна залучує партнерів для власного розвитку та захисту, то друга орієнтується переважно на власний внутрішній ресурс.

Необхідними основами створення патерналістських відносин є виділення умов його існування. Умовами існування патерналізму у геополітичному просторі є гарантії. Міжнародні гарантії визначаються як: “...міжнародні правові акти, які передбачають засвідчення або поруку одних держав по відношенню до інших учасників міжнародного

спілкування про визначений зразок діянь, забезпечуючи дотримання встановлених прав або статусу якої-небудь держави, стану міжнародних відносин або виконання міжнародних обов'язків" [16, 53]. За допомогою таких гарантій визначається статус патрона та підлеглого у міжнародних відносинах, та ці умови допомагають у відтворенні необхідних методів здійснення патерналізму.

Сьогоднішні методи здійснення патерналізму у міжнародних відносинах є теж багато в чому спадкові по відношенню до тих, що існували раніше. У міжнародних відносинах використання патерналізму відбувається шляхом застосування дипломатичного захисту, яким є: "... засіб, за допомогою якого держава, у відповідності до міжнародного права, дипломатичними каналами подає допомогу своїм громадянам з метою забезпечення їх прав та інтересів, порушених іншою державою" [18, 144]. У такому разі ми бачимо збереження старої феодальної форми захисту підлеглих, що закріплені у відповідній залежності, але у цій формі втілюється новий зміст взаємодії суб'єктів виключно у рамках прийнятих міжнародних норм. Відомий спеціаліст у галузі міжнародних відносин та міжнародного права Емер де Ваттель заявляв, з цього приводу, що: "Той, хто погано поводить з громадянином, тим самим посередньо наносить образу державі. Суверен ображеного громадянина повинен помститися за нанесену його підданому образу, і зобов'язати якщо це можливо кривдника повністю відшкодувати збитки або покарати його" [5, 254-255]. Так, у міжнародних відносинах постає патрона-держави постає, як гарант відшкодування збитків свого громадянина, та засіб дотримання його матеріальних інтересів. Відповідна схема відносин може бути прийнятною і до стосунків між "головною" та підвладною державою.

Протилежним по своєму значенню та спрямованості від дипломатичного захисту є ембарго. Воно представляє собою: "... більш або менш повну та всебічну заборону зовнішньоекономічних відносин, яка застосовується по відношенню до окремих держав, або ж заборону експорту окремих товарів у цю державу, або заборону імпорту окремих товарів з цієї держави як у мирний, так і у військовий час" [16, 418]. Цей метод також має під собою матеріальне підґрунтя. Він орієнтується на регулювання основних життєвих артерій держави за допомогою зовнішньополітичних важелів, спрямований на захист її суб'єктів міжнародних відносин, які його застосовують. Він проявляється у вигляді обмеження можливостей держав не відповідаючи загальноприйнятим міжнародним стандартам, та виключення їх з активної участі у міжнародних відносинах.

Іншим методом здійснення патерналізму є пошук та надання дипломатичного та територіального притулку. Його джерелами є давньогрецькі релігійні традиції, коли життя людини, яка потрапила до храму ставало недоторканою цінністю, але відповідно до обставин

людина могла і залишитися у цьому храмі на завжди. У період середньовіччя цим напрямом почали користуватися між собою учасники суспільно-економічних відносин, коли вільний представник країни міг змінювати патрона у внутрішніх суспільних відносинах, шляхом пошуку та прохання притулку у нового. Згодом це увійшло і до міжнародної практики. Пошук притулку у міжнародних відносинах патерналістського характеру виходить з спрямування дій від підлеглого до патрона.

Дипломатичний притулок визначається, як: "... представлення якій-небудь особі можливості сховатися від переслідувань по політичним мотивам у приміщенні іноземного дипломатичного представництва, або консульського представництва, а також на іноземному військовому судні" [16, 403]. Територіальний притулок відрізняється від дипломатичного тим, що висновок про його надання є остаточним, та масштаб території для дій у рамках нових відносин складається у вигляді всіх належних патрону територій, а не лише її дипломатичної частини, як це було у першому випадку. Напрямок надання дипломатичного та територіального притулку є визнаним правом кожної держави, яка діє у геополітичному просторі, що вносить його до рахунку схвалених та підтриманих міжнародною спільнотою.

Специфічним методом здійснення патерналізму у міжнародних відносинах є екстрадиція. Особливе явище пов'язане зі спробами боротьби з соціальними відхиленнями у житті суспільства. Вона вирізняється таким же глибоким корінням, як і інші методи. У давньогрецьких державах-полісах та інших подібних утвореннях у переліках засобів керування була процедура "черепкування". Людину, яка не відповідає вимогам цього суспільно-політичного утворення позбавляли права користуватися загально здобутими благами та перебувати на безпечній підконтрольній цій спільноті території.

Ознаки здійснення екстрадиції у соціальному організмі на перший погляд тотожні з ознаками відторгнення у біологічному. Але екстрадиція відмінна варіативністю суворості вироку та усвідомленням процесу позбавлення людини права перебувати у необхідних для її повноцінного життя умовах усіма суб'єктами взаємодії, що закріплюється відповідними нормативно-правовими документами.

Сучасна екстрадиція передбачає наявність від двох, трьох та більше суб'єктів патерналістської взаємодії, різних територіальних масштабів та міжнародних статусів. Людина може висилатися з країни виключно у інтересах внутрішнього захисту, спокою та благоустрою її громадян, або на запит сторонньої організації чи іншої держави, яка має до неї правові, економічні чи будь-які інші претензії. Право видавати, або не видавати громадянина держави, або будь-яку іншу особу, яка знаходиться на її території є статусною ознакою у

міжнародних відносинах патерналістського характеру, яка визначає її місце та значення на міжнародній арені у вигляді патрона, чи залежного у своїх діях васала. Методи пошуку дипломатичного та територіального притулку та екстрадиція є діалектично протилежними не тільки за напрямками своєї дії, але і за цілісністю та масштабністю врахування інтересів та потреб всіх членів патерналістської взаємодії.

Кількість методів здійснення патерналізму у міжнародних відносинах не є обмеженою. Всі вони міцно пов'язані між собою, та трансформується відповідно вимогам змін у геополітичній системі. Наданий перелік методів показує їх значне історичне минуле, збереження основ їх форм, з використанням нових нормативних засобів реалізації. Серед яких можна виділити такі, які є протилежними по своїй спрямованості, та доповнюючи по своєму змісту та значенню: дипломатичний захист та ембарго, а також пошук дипломатичного притулку та екстрадиція. Сьогодні вони разом з пошуками нових методів захисту та контролю у нових глобальних об'єднаннях залишаються провідними у вирішенні міжнародних питань, та збереження їх гармонійної взаємодії є важливим завданням міжнародної спільноти.

Аналіз наведеної інформації говорить про те, що патерналізм у сучасній геополітичній системі зазнав трансформації у складному історичному процесі розвитку імперіалізму, колоніалізму та нових концепцій та теорій загального розвитку єдиного суспільства нового типу. У новому глобальному суспільстві використання патерналізму у міжнародних відносинах є пошуком межі між такими складними проявами державотворення та міжнародної політики, як імперіалізм та тероризм для гармонізації сучасного геополітичного простору.

Спроби становлення міжнародного патерналізму підкріплюються відповідним теоретичним обґрунтуванням, у якому доводиться важливість існування "головної" держави та держав "ядра", які регулюють та стабілізують міжнародні процеси. Сьогодні має місце процес, коли суб'єкти патерналістських відносин відмовились від старих форм та визначень статусних ролей у цих відносинах, але зміст залишається таким же. Він потребує наявності жорсткої ієрархії балансу інтересів та захисту стратегічних ресурсів.

Особливість міжнародного патерналізму полягає у тому, що він, з одного боку потребує сучасного глобального захисту, з іншого захисту та контролю над стратегічно важливими територіями необхідними для розвитку, як це було раніше. Патерналізм у міжнародних відносинах конкретизується у рамках діалектичного співвідношення глобальної соціальної безпеки, та безпеки окремої держави та суспільства, яке зберігає у собі характерні риси васальних відносин середньовіччя. Неодмінною частиною патерналізму у міжнародних відносинах є й духовна сфера його застосування. Вона має у підґрунті релігійне коріння, коли під час налагодження стосунків,

розширення територій та розвитку виробництва, товарів та послуг поширювала свої традиції та норми світосприйняття та суспільної взаємодії. При цьому, знаходячись на піку свого економічного розвитку будь-яка держава, країна, суспільство приваблювало до себе видатних людей, які ставали осередками нових науково-технічних, економічних, та творчих відкриттів.

Висновки

Безпосереднє існування патерналізму у міжнародних відносинах залежить від наявності відповідних умов, якими сьогодні є міжнародні гарантії, нормативно-правові акти закріплюючи положення та права держав, що домовились про встановлення патерналістських відносин. Методи здійснення міжнародного патерналізму розрізняються відповідно до вектору дії суб'єктів відносин. З боку патрона це може бути надання дипломатичного захисту, з боку підлеглого пошуком дипломатичного територіального притулку.

У цілому, зважаючи на багато поверховість відносин міжнародного патерналізму різного масштабу його суб'єктів виходить висновок про перехрестя декількох ієрархічних ланок залежних суспільних патерналістських відносин з міжнародними відносинами з приводу здійснення патерналізму. Ця сукупність може представлятися єдиною складною системою патерналістських відносин, що складається з систем автентичних за своєю формою, які включені у єдиний процес залежних ієрархічних зв'язків патерналістського характеру у міжнародних відносинах. При цьому, зміна статусу у патерналістських відносинах може залежить як від держави у цілому, так і громадянина окремо. Виходячи з цього, патерналізм у сучасних, геополітичній системі, піддавшись масштабній трансформації, шляхом виходу на новий рівень глобальної соціальної безпеки, змінивши форми та предмети взаємодії зберігає своє значення у якості важливого фактора стабільності та захищеності міжнародних відносин.

Джерела

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academic, 1999. - 956 с.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Международ. отн., 1999. – 256 с.
3. Биктимирова З.З. Безопасность в концепции развития челове-ка // Общественные науки и современность. – 2002. - №6. – С.135-147.
4. Блищенко И.П., Солнцева М.М. Мировая политика и международное право. – М.: Международ. отн., 1991. – 160 с.
5. Ваттель Э. Право народов или принципы естественного права, применяемые к делам наций и суверенов/ Предисл. Дурденевского В.Н. – М.: Госюриздат, 1960. – 547с.

6. Волков В.В. Монополия на насилие и скрытая фрагментация российского государства // Политические исследования. – 1998. - №5. – С. 39-48.
7. Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 204 с.
8. Дергачов В.А. Геополитика. – К.: ВИРА-Р, 2000. – 448 с.
9. Загадка президента // Профиль. – 31.05.2004.- №22(37). – С. 34-40.
10. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречие, перспективы: Учебное пособие. – М.: Логос, 2000. – 304с.
11. Контрасти: Мондіалізм і тероризм. – К.: Серж, 2001. – 104с.
12. Левашов В.К. Глобализация и социальная безопасность // Социологические исследования. – 2002. - № 3. – С. 19-28.
13. Міжнародні відносини та зовнішня політика. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
14. Неклесса А.И. Ordo-quadro-четвертый порядок: пришествие постсовременного мира // Политические исследования. – 2000. - №6. – С. 6-28.
15. Прокофьев А.В. О возможностях реабилитации идеи коллективной ответственности // Вопросы философии. - 2004. - № 7. - С. 60-73.
16. Словарь международного права: Бабанов С.Б., Ефимов Г.К., Кузнецов В.И. и др..-2-е изд., пере раб и доп. – М.: Международ. отн., 1986. – 432 с.
17. Сокращение роли государства: государственное управление и устройство человеческого развития. – М.: Региональное бюро, 1997. – 139 с.
18. Сучасна дипломатія: світовий досвід, національна специфіка ООН у світовій політиці, матеріали науково-практичної конференції / За ред. Л.С. Тупчієнко. – К., 2000. – 184с.
19. Тимофеев Т.Т. Вызовы XXI века и дебаты об альтернативах // Политические исследования. – 1999. - № 6. – С. 6-17.

Стаття надійшла 27.01.2005 р.